

LIETUVOS GYVENTOJŲ IR POLICIJOS PAREIGŪNŲ POŽIŪRIS Į LINKUSIUS NUSIKALSTI NEPILNAMEČIUS

Dr. Eglė Vileikienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinės politikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4715
Elektroninis paštas eglevile@gmail.com

*Pateikta 2010 m. sausio 31 d.
Parengta spausdinti 2010 m. kovo 29 d.*

Santrauka

Straipsnyje pateikiama Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūrio į linkusius nusikalsti nepilnamečius lyginamoji analizė. Remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) užsakymu 2006–2008 m. atliktais gyventojų ir policijos pareigūnų tyrimų rezultatais atskleidžiamas visuomenės bei kriminalinės justicijos ekspertų (policijos pareigūnų) požiūris į nepilnamečių delinkvencijos problemos aktualumą, nepilnamečių nusikaltimų kontrolę ir prevenciją. Remiantis sociologų ir kriminologų teorinėmis įžvalgomis bei Lietuvoje atliktų empirinių tyrimų rezultatais siekiama išsiaiškinti, kokios nuostatos apie delinkvenciją ir linkusius nusikalsti nepilnamečius vyrauja viešajame bei profesiniame diskurse. Tyrimu atskleista, kad skyrėsi gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į nepilnamečių delinkvenciją, jos prevenciją ir kontrolę. Vertindami bausmių griežtinimą, įkalinimo įstaigų veiksmingumą ir nepilnamečių galimybę grįžti prie visuotinai priimtinių normų laikymosi, gyventojai, palyginti su policijos pareigūnais, yra mažiau kategoriški.

Pagrindinės sąvokos: delinkvencija, linkę nusikalsti nepilnamečiai, policijos pareigūnai, kriminalinė justicija, nepilnamečių nusikaltimų kontrolė ir prevencija.

Įžanga

Paskutiniaus dešimtmečiais Lietuvoje gana daug dėmesio skiriama nepilnamečių delinkvencijos¹ problemai. Šia tema vyksta diskusijos viešajame, politiniame, ir profesiniame diskurse. Minėtoju laikotarpiu susirūpinta nusikaltusių nepilnamečių teisėmis ir kriminalinės justicijos institucijų² pareigūnų, dirbančių su tokiais vaikais, specializacija. Kalbant apie politinį diskursą, paminėtinos kelios į delinkvencijos problemos sprendimą ir kriminalinės nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimą nukreiptos programos: Jungtinių Tautų vystymo programos (toliau – JTVP) inicijuota Nepilnamečių justicijos programa³, Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – LRV) 2004 ir 2009 m. patvirtintos Nepilnamečių justicijos programos⁴.

¹ Delinkvencija – tai teisiųjų ir socialinių normų pažeidimai, kuriuos daro nepilnamečiai (paaugliai). Šių jaunuolių veikų negalima prilyginti nusikalstamoms, kurias daro suaugusieji, nes tokie pažeidimai byloja apie asmenybės nebrandumą, o ne polinkį į nusikalstamą elgesį (Kerner 1998, p. 62–63).

² Kriminalinė justicija tai tokios sritys, kaip: (1) baudžiamosios teisės aktų, doktrinų ir idėjų visuma, (2) abipusiai įvairių valstybės institucijų (policijos, teismų, prokuratūros, kalėjimų administracijos) santykiai, (3) šiose institucijose egzistuojantis požiūris į nusikaltimus ir nusikaltėlius, (4) specifiniai šių institucijų ir žiniasklaidos ryšiai, (5) tiesioginiai sistemos „produktai“ (įskaitant baudžiamąsias sankcijas), (6) galios struktūros tarp teisėsaugos institucijų ir jų viduje. Žr.: The Report: 1980, p.19. Cit. iš Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. 2000, p. 90–91. Šiame straipsnyje kriminalinės justicijos institucijos suprantamos kaip valstybės institucijų (policijos, prokuratūros, teismų ir pataisos įstaigų) visuma.

³ Žr.: [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-21]. <http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/nepilnameciu%20just%20progr.htm>.

⁴ Nepilnamečių justicijos 2004–2008 m. programa (Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-3008), ir Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programa (Valstybės žinios, 2009, Nr. 110-4664). Plačiau apie JTVP inicijuotas Nepilnamečių justicijos programos ir LRV patvirtintos Nepilnamečių justicijos 2004–2008 m. programos analizę žr.: Vileikienė, E. Lietuvos nepilnamečių justicijos

Viešajame diskurse kalbant apie delinkvenciją dažniausiai išryškintos tokios temos: nepilnamečių padaromi sunkūs smurtiniai nusikaltimai, „nepilnamečių nusikaltėlių jaunėjimas“ ir jų padaromų nusikaltimų „žiaurėjimas“. Didžia dalimi viešąjį diskursą formuoja žiniasklaida, atrinkdama išskirtinius įvykius ir pateikdama juos visuomenei kaip tipinius atvejus. Neretai žiniasklaida neapsiriboja vien tik informacijos konstatavimu – pateikiama ir veiksminga interpretacija, kaip konkretus įvykis turėtų būti suprantamas (Dobryninas 2000, 7 p.). Kitaip nei viešasis diskursas, kuriame dominuoja nuomonės, stereotipinė informacija ir dažnai klaidingi įsitikinimai, profesinis diskursas, orientuotas į profesines žinias ir darbo įgūdžius. Šiame straipsnyje lyginami skirtingi požiūriai – visuomenės ir policijos pareigūnų – atitinkamai atstovaujantys viešąjį ir profesinį kriminologinius diskursus.

Delinkvencijos tematika plačiai nagrinėjama amerikiečių kriminologų darbuose, pradedant Ekologinės mokyklos atstovais¹, E. Sutherlandu, delinkventų subkultūrų² ir kontrolės teorijų atstovais³. Atskirai paminėtinas D. Matza (1990), aršiai kritikavęs ankstesnes pozityvistines teorijas ir pateikęs delinkvencijos kaip dreifo sampratą bei S. Cohenas (1980), tyrinėjęs visuomenės reakciją į delinkvenciją ir žiniasklaidos įtaką delinkvencijos suvokimui. Užsienio šalyse atliekama gana daug studijų, nagrinėjančių socializacijos agentų, socialinės kontrolės įtaką delinkvencijai, nepilnamečių gaujas, delinkventinę karjerą. Tuo tarpu tyrimų, analizuojančių kriminalinės justicijos pareigūnų ir delinkventų santykius bei visuomenės požiūrį į delinkventus, yra daug mažiau. Tarp negausių šios srities tyrimų akcentuoti teismų darbo specifikos ir teisėjų skiriamų bausmių poveikio nepilnamečiams tyrimai (M. Kowalski, T. Caputo, 1999) ir policijos pareigūnų elgesio su delinkventais tyrimai (J. Schulenberg, 2003; D. Klinge- ris, 1997; M. Reisigas, J. McCluskey, 2004 ir kt.). Visuomenės požiūrį į delinkvenciją bei nepilnamečių justiciją analizavę J. Robertsas, M. Houghas (2007) ir kiti. Pastaraisiais metais sociologai vis labiau domisi delinkvencijos problematika. Paminėtini: A. Dobryninas (2000, 2001), A. Zdanavičius (2002), A. Gavėnaitė (2003), E. Vileikienė (2000, 2005, 2007) ir kiti.

Straipsnyje pateikiami kompleksinio tyrimo, atlikto 2006–2008 m., rezultatai. Šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai ir policijos pareigūnai vertina nepilnamečių delinkvenciją, nepilnamečių nusikaltimų kontrolę bei prevenciją. Taip pat siekta nustatyti, kaip kito gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris. Tyrimo objektas – Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų nuostatos apie nepilnamečius delinkventus ir delinkvenciją. Siekiant įgyvendinti keltus tikslus buvo pasirinkti tokie tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė ir kiekybiniai sociologiniai tyrimai. Įtakos pasirenkant pastarąjį metodą turėjo aiškiai apibrėžtos tiriamosios grupės bei būtinybė užtikrinti respondentų anonimiškumą. Duomenims apdoroti buvo naudojamas SPSS 13.0 versijos statistinės duomenų analizės paketas. Darbe aptariami statistiškai reikšmingi ($p < 0,05$) skirtumai tarp požymių.

1. Empirinio tyrimo metodologija

Analizuojant gyventojų ir policijos pareigūnų požiūrį į delinkvenciją pasitelkiamas A. Schutzo⁴ fenomenologijos teorijos aiškinimas, skiriantis tris socialinio žinojimo epistemologinius lygius: *žmonių iš gatvės žinojimą, gerai informuotą žinojimą ir ekspertinį žinojimą*. Visuomenės nuomonė arba *žmonių iš gatvės žinojimas* apie delinkventus ir delinkvenciją grindžiama stereotipine informacija. Paprastai tik mažai visuomenės daliai teko tiesiogiai susidurti su delinkventais arba kriminaline justicija apskritai. Šiam žinojimui priešinamas *ekspertų žinojimas*, t. y. policijos pareigūnai. Dauguma jų dirba su delinkventais. Vieni jų, pavyzdžiui, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, dirba beveik tik su nepilnamečiais, kiti – ir su suaugusiais, ir su nepilnamečiais delinkventais.

Iškeltiems tikslams įgyvendinti VRM užsakymu buvo atliktos dvi reprezentatyvios apklausos. Pirmoji Lietuvos gyventojų apklausa buvo atlikta 2008 m. spalio 16 d. – lapkričio 10 d. Pagal autorės parengtą struktūruotą klausimyną apklausą atliko rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanija „Spinter tyrimai“. Individualių interviu būdu visoje Lietuvoje buvo apklausti 15–75 metų gyventojai (N=1006). Buvo panaudota daugiapakopė tikimybinė atranka. Apklausa vyko penkiuose didžiuosiuose miestuose – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje; 40 rajonų centru, 50 kaimų ir miestelių. Iš viso buvo atrinktos 95 vietovės, išdėstytos taip, kad apimtų visus šalies regionus. Tyrimo rezultatų statistinė paklaida neviršija 3,1 proc., esant 95 proc. patikimumui.

problemos: sociologinė analizė. Vilnius: JTVP, NPLC, 2007, p. 27–40. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-21]. <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub006/pub006.pdf>>.

¹ Paminėtini šie atstovai: C. Shawas, H. McKay, F. Thrasheris, W. I. Thomas ir kiti.

² Žymiausi atstovai: A. Cohenas, W. Milleris, R. Clowardas, L. Ohlinas, M. Wolfgangas, F. Ferracuttis ir kiti.

³ Skirtini šie kontrolės teorijos atstovai: T. Hirschis, W. Recklessas, A. Reissas, F. I. Nye ir kiti.

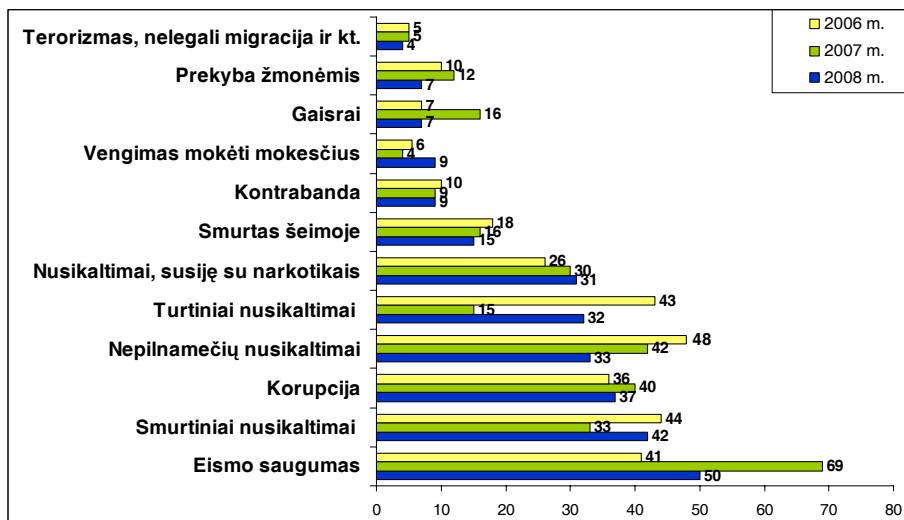
⁴ Schutz, A. The well-informed citizen. In: Schutz, Alfred. Collected Papers. II: Studies in Social Theory. Marinus Hijhoff / The Hague, 1976. Cituota iš Dobryninas, A. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eurigmas, 2001, p. 58–59

Antroji – policijos pareigūnų apklausa atlikta 2008 m. lapkričio 17 d. – gruodžio 15 d. Pašto apklausos būdu visuose policijos komisariatuose buvo apklausti 1024 policijos pareigūnai (kriminalinės policijos pareigūnai, viešosios policijos apylinkės inspektoriai ir nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai). Buvo panaudota daugiapakopė tikimybinė atranka. Respondentai atrinkti proporcingai dirbančiųjų policijos teritorinėse įstaigose skaičiui. Gražinta 98 proc. užpildytų klausimynų. Tyrimo rezultatų statistinė paklaida neviršija 3,1 proc., esant 95 proc. patikimumui. Šių tyrimų rezultatai lyginami su pagal tą pačią metodiką 2006 ir 2007 m. atliktais Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų tyrimų rezultatais¹. Abiem tiriamoms grupėms be kitų temų buvo pateikti klausimai, susiję su delinkvencija, o policijos pareigūnams – taip pat ir papildomi klausimai, susiję su jų profesine patirtimi. Abiem atvejais buvo užtikrintas respondentų ir analizuojamų duomenų anonimiškumas.

2. Tyrimo rezultatai

2.1. Svarbiausių viešojo saugumo problemų Lietuvoje vertinimas

Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, kaip gyventojai ir policijos pareigūnai vertina viešojo saugumo problemas, domėtasi, ar skyrėsi tirtų grupių nuomonė. Atlikus 2006–2008 m. tyrimų lyginamąją analizę paaiškėjo, kad gyventojai dažniausiai nurodė tas pačias 4–5 svarbiausias viešojo saugumo problemas Lietuvoje, t. y. nepilnamečių nusikaltimai (2006 m. 48 proc. gyventojų nurodė kaip svarbiausią), eismo saugumas (2007 m. kaip svarbiausią nurodė 69 proc., o 2008 m. – 50 proc.), smurtiniai ir turtiniai nusikaltimai bei korupcija (žr. 1 pav.).

1 pav. Svarbiausių viešojo saugumo problemų vertinimas (gyventojai, 2006–2008 m., proc.)

Tiriamuoju laikotarpiu matyti ir dar viena tendencija – nepilnamečių nusikaltimų aktualumas mažėjo, o eismo saugumo iki 2008 m. – didėjo. Pastaroji problema akcentuojama siejant ją su tam tikrais įvykiais Lietuvoje, kai 2007–2008 m. žiniasklaidoje buvo labai pabrėžiama eismo saugumo problema, rodoma daug ir įtaigios socialinės reklamos, vykdoma akcija „Stop karui keliuose“. Pakankamai dažnas šios problemos viešinimas ir jos svarbos akcentavimas atitraukė visuomenės dėmesį nuo kitų svarbių temų, tarp jų ir nuo nepilnamečių delinkvencijos. Taip pat paminėtina, kad nuo 2000 m. kasmet mažėjo užregistruotų nepilnamečių nusikaltimų skaičius. Analizuojant gyventojų nurodytas svarbiausias problemas matyti, kad jos yra labiau suformuotos žiniasklaidos – gyventojų manymu, aktualesnės tos problemos, kurios dažniau akcentuojamos viešai. Tyrimo rezultatai patvirtina S. Coheno (1980) įžvalgas, kad tam tikros problemos visuomenėje yra pernelyg perdedamos, nes žiniasklaida dažniausiai paskelbia sensacingus atvejus ir pateikia juos kaip tipinius.

¹ Šių tyrimų metodika plačiau aprašyta: [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-10]. <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesoso_saugumo_dep/analizes/Viesoso_saugumo_vertinimas_2006.pdf> ir <http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Viesoso_saugumo_dep/analizes/Viesoso_saugumo_vertinimas_2007.pdf>.

Skyrėsi gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonė apie svarbiausias viešojo saugumo problemas Lietuvoje. Gyventojai dažniau minėjo smurtinius nusikaltimus ir korupciją (atitinkamai – 42 proc. ir 37 proc.), o policijos pareigūnai – nepilnamečių nusikaltimus, turtinius nusikaltimus ir smurtą šeimoje (atitinkamai – 54 proc., 47 proc. ir 23 proc.; žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Svarbiausių viešojo saugumo problemų vertinimas (2008 m., proc.)

	<i>Svarbiausios viešojo saugumo problemos Lietuvoje</i>	
	<i>Gyventojai</i>	<i>Pareigūnai</i>
Eismo saugumas	50	53
Smurtiniai nusikaltimai	42	28
Korupcija	37	27
Nepilnamečių nusikaltimai	33	54
Turtiniai nusikaltimai	32	49
Nusikaltimai, susiję su narkotikais	31	33
Smurtas šeimoje	15	23

Taip pat paminėtina, kad policijos pareigūnų darbo specifika, jų profesinė patirtis turėjo įtakos jų nuomonei apie tam tikrų problemų aktualumą, pavyzdžiui, nepilnamečių nusikaltimus, kaip vieną svarbiausių problemų Lietuvoje, labiau akcentavo nuolatos su delinkventais dirbantys pareigūnai, ypač nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, kiek rečiau – kriminalistai. Tyrimo duomenys rodo, kad abiem tirtoms grupėms nepilnamečių delinkvencija yra labai aktuali, vertinant ją kaip vieną svarbiausių problemų šalyje.

2.2. Pagrindiniai informacijos šaltiniai apie nepilnamečių problemas

Gyventojai pagrindiniu informacijos šaltiniu apie nepilnamečių problemas nurodė televiziją (38 proc.), asmeninę patirtį (33 proc.), dešimtadalis – spaudą ir draugus bei pažįstamus. Kitus informacijos šaltinius gyventojai nurodė daug rečiau (žr. 2 lentelę). Įdomu tai, kad net ir nepilnamečių vaikų turintys tėvai pagrindiniu informacijos šaltiniu taip pat nurodė televiziją. Lyginant 2006 ir 2008 m. tyrimų duomenis matyti, kad per porą metų beveik 10 punktų (nuo 50 iki 38 proc.) sumažėjo televizijos ir atitinkamai (nuo 23 iki 33 proc.) padidėjo asmeninės patirties, kaip pagrindinio informacijos šaltinio, svarba.

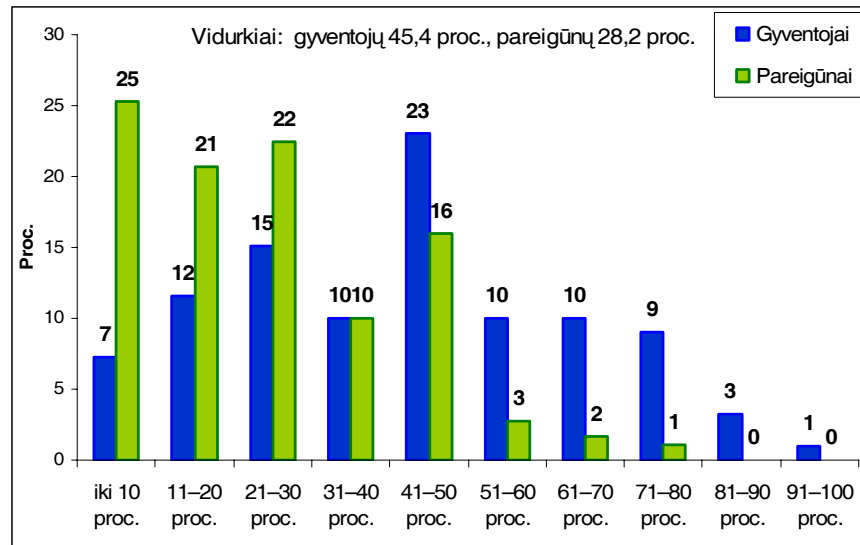
2 lentelė. Pagrindinis informacijos šaltinis apie nepilnamečių problemas, proc.

	<i>Gyventojai</i>		<i>Pareigūnai</i>	
	<i>2006 m.</i>	<i>2008 m.</i>	<i>2006 m.</i>	<i>2008 m.</i>
Televizija	50	38	17	15
Asmeninė patirtis	23	33	58	66
Spauda	11	11	3	3
Internetas	6	5	2	5
Draugai, artimieji	5	10	7	5
Radijai	3	2	1	0
Studijos, seminarai, konferencijos	2	0	7	6

Pareigūnų nurodyti informacijos apie nepilnamečių problemas šaltiniai labai skyrėsi nuo gyventojų. Pagrindiniu informacijos šaltiniu apie nepilnamečius net 66 proc. pareigūnų nurodė asmeninę patirtį, o antroje vietoje nurodyta televizija buvo minima 4 kartus rečiau. Ir šiuo atveju matyti ta pati tendencija – palyginti su 2006 m. dar labiau akcentuojama asmeninė patirtis. Svarbu paminėti, kad tirtųjų policijos pareigūnų skirtinga profesinė patirtis ir jie savo darbe nevienodai dažnai tiesiogiai dirba su delinkventais. Nuolatos su nepilnamečiais dirbo 27 proc. pareigūnų, dažnai – 54 proc. Palyginti su kitais pareigūnais intensyviausiai su delinkventais bendravo vieninteliai specializuoti – nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, rečiausiai – apylinkės inspektorai. Atitinkamai skyrėsi ir minėtų pareigūnų išmanymas bei pagrindiniai informacijos apie nepilnamečius šaltiniai. Turintys didesnės bendravimo su delinkventais patirties dažniau nurodė profesinę patirtį, likusieji – dažniau rėmėsi informacija, gaunama iš žiniasklaidos.

2.3. Kriminalinės justicijos pralaidumo vertinimas

Pagrindinis informacijos šaltinis, naudojamas įvairiose ataskaitose ir tyrimuose apie kriminogeninę padėtį šalyje, įskaitant ir nepilnamečių padaromus nusikaltimus, yra baudžiamosios statistikos duomenys. Tačiau dėl įvairių priežasčių į oficialią apskaitą patenka tik dalis delinkventinio elgesio atvejų. Tik dalis delinkventų tampa įtariamaisiais, dar mažiau kaltinamaisiais, tik dalis pastarųjų nuteisiami, dar mažiau patenka į pataisos institucijas. Šis kriminalinės justicijos pralaidumo procesas¹ lyginamas su „piltuvėlio efektu“². Remiantis viktimologiniais tyrimais ir baudžiamosios statistikos duomenimis realią laisvės atėmimo bausmę atlieka vos keli procentai padariusių nusikaltimus asmenų. Remiantis Statistikos departamento prie LRV duomenimis³ iš keturių tūkstančių nepilnamečių, kaltinamų padarius nusikaltimus, tik dešimtadalis jų nuteisiami realiu laisvės atėmimu ir tik apie 40 (t. y. 1 proc.) atlieka visą laisvės atėmimo bausmę. Įvertinus dar delinkvencijos latentškumą matyti, kad yra labai maža tikimybė, jog padarius teisės pažeidimą bus paskirta reali bausmė.

2 pav. Gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonė apie tai, kuri dalis iš šimto žmonių, padariusių nusikaltimus, yra nuteisiama ir patenka į įkalinimo įstaigas (2008 m.).

Tyrimo metu abiejų grupių tiriamųjų buvo prašoma nurodyti, kuri dalis iš šimto žmonių, padariusių nusikaltimus, jų manymu, yra nuteisiama ir patenka į įkalinimo įstaigas (žr. 2 pav.). Tyrimo rezultatai parodė, kad gyventojų žinojimas apie kriminalinės justicijos pralaidumą neatitinka realybės – jų manymu, beveik kas antras asmuo, padaręs nusikaltimą, nuteisiamas ir atlieka realią laisvės atėmimo bausmę. Žinoma, remdamiesi savo profesine patirtimi policijos pareigūnai gali tiksliau nei gyventojai įvertinti kriminalinės justicijos pralaidumą. Tik nedidelė gyventojų dalis išmano apie kriminalinės justicijos sistemą. Antra vertus, ir nemaža dalis policijos pareigūnų pervertina kriminalinės justicijos efektyvumą, taip pat nepakankamai įvertina tai, kad baudžiamoji atsakomybė pritaikoma tik nedidelei daliai teisės pažeidėjų.

2.4. Gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į nepilnamečių delinkvenciją

Toliau pateikiama gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius. Remiantis D. Matzoso (1990) delinkvencijos samprata nepilnamečiai blaškosi tarp visuotinai priimtino ir delinkventinio elgesio, o dauguma nepilnamečių „išauga“ delinkvencija, t. y. suaugę nustoja laužyti visuotinai priimtas normas ir daryti nusikaltimus. Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, ar ši mintis atrodo reali abiem tirtoms grupėms. Daugiau nei pusė (59 proc. gyventojų ir 53 proc. policijos pareigūnų) ap-

¹ Kriminalinės justicijos pralaidumas suprantamas kaip santykis tarp potencialių pažeidėjų ir nuteistųjų.

² Plačiau apie nepilnamečių kriminalinės justicijos pralaidumą žr.: Vileikienė, E. Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė. Vilnius: JTVP, NPLC, 2007, p. 22–27 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-21]. <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub006/pub006.pdf>>.

³ 2008 m. užregistruota 3627 nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas. Žr.: Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2008. Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV, 2009, p. 21.

klaustųjų manė, jog dalis nepilnamečių suaugę pirmenybę teikia visuotinai priimtina, o ne nusikalstamam elgesiui. Tuo tarpu abejojančiųjų dalis, kad nepilnamečiai gali „pasitaisyti“, skyrėsi labiau. Skeptiškiau, palyginti su gyventojais (31 proc.), buvo nusiteikę policijos pareigūnai – 42 proc. nurodė, kad ir suaugę dauguma nepilnamečių tęsia nusikalstamą veiklą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. **Gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonė apie tai, ar nepilnamečiai teisės pažeidėjai suaugę nepažeidžia teisės ir nedaro nusikaltimų (2008 m., proc.)**

	<i>Gyventojai</i>	<i>Pareigūnai</i>
Dauguma nedaro nusikaltimų	3	4
Dalis nedaro nusikaltimų, dalis daro	59	53
Dauguma daro nusikaltimus	31	42
Nežinau	7	1

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti policijos pareigūnų požiūrį į linkusius nusikalsti nepilnamečius, siejamą su pareigūnų profesine patirtimi. Buvo pateiktas klausimas – „Kaip Jūs vertinate nepilnamečius teisės pažeidėjus, kalbant ne apie teisės pažeidimus, o apie pačius nepilnamečius, su kuriais Jums teko dirbti?“. Daugiau nei trečdalis (39 proc.) policijos pareigūnų gana neigiamai vertino nepilnamečius teisės pažeidėjus, tačiau beveik pusė (53 proc.) – juos vertino neutraliai. Palyginus 2006 ir 2008 m. tyrimo rezultatus pastebėti ir tam tikri teigiami pokyčiai – padidėjo neutraliai (nuo 46 iki 53 proc.) ir atitinkamai sumažėjo neigiamai (nuo 45 iki 39 proc.) delinkventus vertinančių policijos pareigūnų.

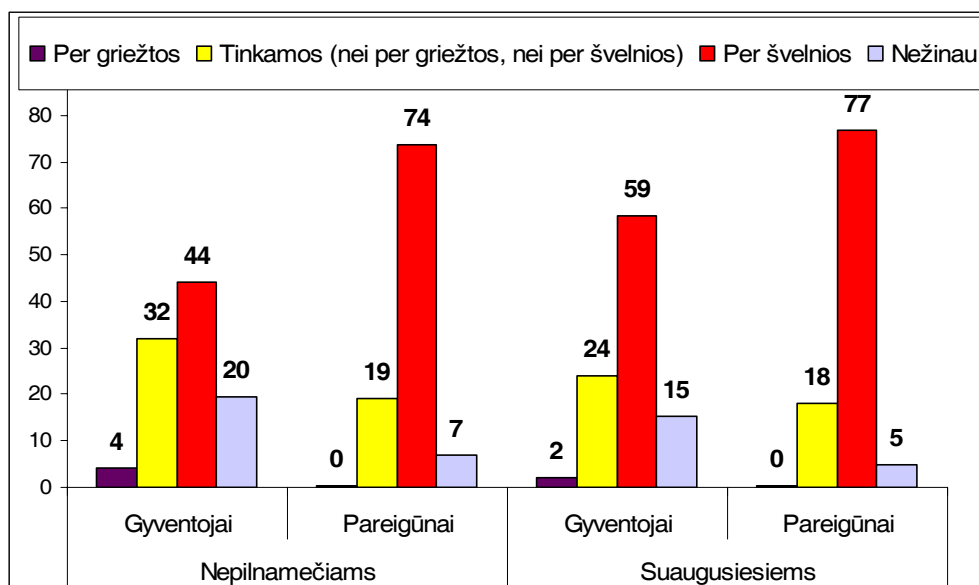
Pareigūnų, vertinančių nepilnamečių galimybę „pasitaisyti“, skeptiškumas siejamas su jų požiūriu į nepilnamečius, su kuriais jie tiesiogiai dirba: blogiau delinkventus vertinantys pareigūnai dažniau nurodė, kad dauguma jų ir suaugę tęsia nusikalstamą veiklą. Pažymėtina, kad ir vienu, ir kitu klausimu apie delinkventus geresnės nuomonės buvo nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai, o blogesnės – kriminalinės policijos tyrėjai. Toks skirtingas pareigūnų požiūris sietinas su jų darbo specifika. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai be priežiūros atlieka dar ir tam tikras socialines funkcijas, domisi vaikų socialine aplinka, jų problemomis ir bando padėti jas spręsti. Tuo tarpu kriminalinės policijos tyrėjai susiduria su tais nepilnamečiais, kurių „turtingesnė“ nusikalstama patirtis. Pačių pareigūnų požiūris į tokius delinkventus paprastai formalesnis, per daug nesigilinant į delinkventinio poelgio priežastis.

2.5. Nepilnamečių delinkvencijos kontrolės ir prevencijos vertinimas

Tiriant gyventojų ir policijos pareigūnų požiūrį į nepilnamečių nusikaltimų kontrolės veiksmingumą buvo domėtasi, kaip jie vertina bausmes, skiriamas nepilnamečiams ir suaugusiesiems. Visuomenėje vyrauja požiūris, kad vienas veiksmingiausių būdų sumažinti nusikaltimų skaičių – griežtinti bausmes. Šia tema dažnai manipuliuoja ir politikai, ir žiniasklaida. Užsienyje ir Lietuvoje¹ atlikus tyrimus paaiškėjo, kad visuomenėje vyrauja bausmių griežtinimo tendencijos. Tai buvo patvirtinta ir šio tyrimo rezultatais. Įdomu tai, kad, palyginti su gyventojais, tokia pozicija dar labiau būdinga policijos pareigūnams: net 74–77 proc. mano, kad bausmės ir nepilnamečiams, ir suaugusiesiems yra per švelnios. Šiuo atveju gyventojai įžvelgia skirtumą tarp bausmių, skirtų nepilnamečiams ir suaugusiesiems (žr. 3 pav.). Tikėtina, kad griežtesnis pareigūnų požiūris į teismų skiriamas bausmes sietinas su jų darbo specifika, nepakankamomis policijos pareigūnų galimybėmis iširti nusikaltimus ir įrodyti įtariamųjų kaltę.

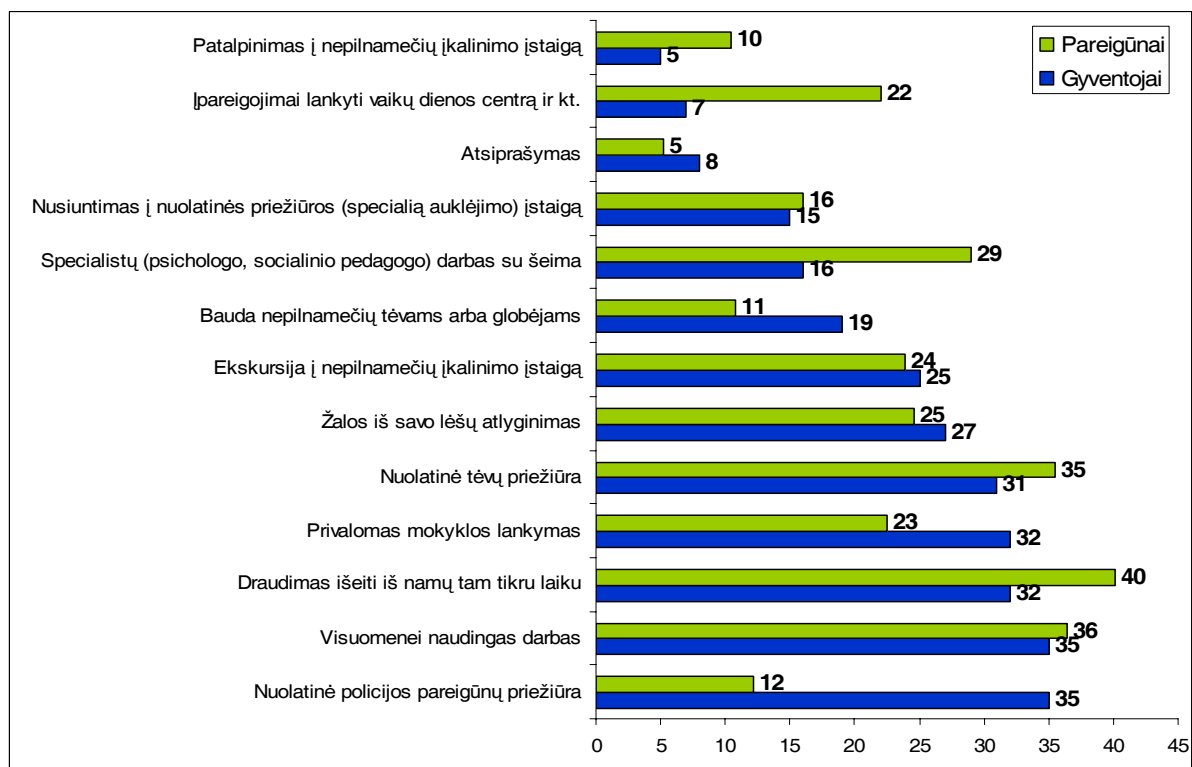
Gyventojai ir policijos pareigūnai skirtingai vertina nepilnamečiams taikomų priemonių veiksmingumą. Vertindami atskiras priemones abiejų grupių tiriamieji negalėjo numatyti vienos arba kelių pačių veiksmingiausių. Gyventojai efektyviausiomis laiko priemones, susijusias su formalios ir neformalios socialinės kontrolės išplėtimu: nuolatinę policijos pareigūnų ir tėvų priežiūrą, draudimą išeiti iš namų tam tikru laiku, privalomą mokyklos lankymą, taip pat visuomenei naudingą darbą (žr. 4 pav.). Policijos pareigūnai pirmenybę teikė toms priemonėms, kurios buvo susijusios su tėvų atsakomybe, auklėjant ir prižiūrint savo vaikus: 40 proc. nurodė draudimą išeiti iš namų tam tikru laiku, 35 proc. – nuolatinę tėvų priežiūrą, 35 proc. – visuomenei naudingą darbą. Pareigūnai, kitaip nei gyventojai, gana skeptiškai vertino nuolatinę pareigūnų priežiūrą. Gyventojai tikisi iš policijos fizinės apsaugos, kurios ši negali suteikti, taip perkeldama dalį atsakomybės už nepilnamečių delinkvenciją kriminalinės justicijos pareigūnams.

¹ Žr.: Dobryninas, A., Gaidys, V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Perto ofsetas, 2004.

3 pav. Gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonė apie teismų skiriamas bausmes nepilnamečiams ir suaugusiesiems (2008 m., proc.)

Akcentuotinos dvi priemonės, kurias pareigūnai, skirtingai nei gyventojai, laiko gana veiksmingomis. Pirmą – specialistų (psichologo, socialinio pedagogo arba socialinio darbuotojo) darbą su vaiku ir šeima. Antra – įpareigojimas lankyti vaikų dienos centrą, dalyvauti socialinio ugdymo, reabilitacijos ir integracijos programose. Pareigūnai (ypač nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai) turi pakankamai daug informacijos apie anksčiau minėtų specialistų veiklą, todėl jie atitinkamai gali kompetentingiau spręsti apie tam tikrų prevencinių priemonių veiksmingumą.

4 pav. Kokios priemonės nepilnamečiams teisės pažeidėjams būtų veiksmingiausios? (2008 m., proc.)

Svarbu, kad net trečdalis abiejų tirtų grupių apklaustųjų gana veiksmingu laiko visuomenei naudingą darbą, o ketvirtadalis – žalos iš savo lėšų atlyginimą. Šios priemonės siejamos su asmenine nepilnamečių atsakomybe, pastangomis atlyginti nusikaltimo aukai padarytus nuostolius ir nepilnamečio noru grįžti prie visuotinai priimtino elgesio. Minėtos priemonės galėtų būti taikomos kaip alternatyvos kriminalinėms bausmėms ir padėtų išvengti neigiamo stigmatizuojančio kriminalinės justicijos poveikio. Krašutinė delinkvencijos kontrolės priemonė – realus laisvės atėmimas – abiejų grupių laikoma mažiausiai veiksminga, tačiau policijos pareigūnams ji šiek tiek priimtinesnė nei gyventojams. Taigi pripažįstama, kad kriminalinė justicija nepajėgi viena spręsti delinkvencijos problemos. Ją būtų galima veiksmingiau spręsti socialinėmis priemonėmis.

Detaliau nagrinėjant abiejų minėtų grupių požiūrį į laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams taikymą buvo tirta, kaip gyventojai ir kriminalinės justicijos ekspertai vertina įkalinimo įstaigų efektyvumą. Domėtasi, ar įkalinimo įstaigos gali pataisyti delinkventus, ar, atvirkščiai, dar labiau paskatinti juos nusikalsti. Įdomu pažymėti, kad daliai gyventojų artimas kritinės kriminologijos požiūris (žr. 4 lentelę). Būtent mokslininkai kriminologai atskleidė, kad įkalinimo įstaigos neveiksmingos.

4 lentelė. **Gyventojų ir policijos pareigūnų nuomonė apie tai, ar nusikaltusius nepilnamečius gali „pataisyti“ įkalinimo įstaigos (2008 m., proc.)**

	<i>Pareigūnai</i>	<i>Gyventojai</i>
Taip, pataiso visus	0	0
Taip, kai kuriuos gali pataisyti	47	33
Buvimas įkalinimo įstaigoje neturi įtakos polinkiui nusikalsti	7	5
Ne, buvimas įkalinimo įstaigoje gali dar labiau skatinti nusikalsti	20	35
Ne, bet taip įvykdomas teisingumas	24	22
Nežinau	2	5

Net 35 proc. gyventojų ir tik 20 proc. pareigūnų netiki, kad įkalinimo įstaigos sumažintų delinkvenciją, netgi atvirkščiai manė, kad buvimas įkalinimo įstaigoje gali dar labiau skatinti nusikalsti. Atitinkamai tik trečdalis gyventojų ir beveik pusė pareigūnų nurodė, kad įkalinimo įstaigos gali pataisyti kai kuriuos nepilnamečius. Nors pusė pareigūnų ir abejojo dėl laisvės atėmimo bausmės veiksmingumo, tačiau dalis jų (24 proc.) nurodė, kad taip įvykdomas teisingumas. Tikėtina, kad tokiam policijos pareigūnų vertinimui turėjo įtakos jų profesinė patirtis. Neigiamai nepilnamečius, su kuriais asmeniškai dirbo, vertinantys pareigūnai labiau pritaria bausmių griežtinimui, labiau abejoja nepilnamečių galimybėmis tapti padoriais visuomenės nariais ir nors abejoja įkalinimo įstaigų veiksmingumu, bet labiau tiki, kad taip įvykdomas teisingumas.

Išvados

1. Išanalizavus atliktų tyrimų rezultatus galima teigti, kad policijos pareigūnai neabejotinai yra nepilnamečių delinkvencijos ekspertai. Dauguma jų vykdydami tiesiogines savo funkcijas dažnai tiesiogiai susiduria su delinkventais. Remdamiesi profesine patirtimi pareigūnai geriau išmano linkusių nusikalsti nepilnamečių situaciją, kriminalinės justicijos procesą ir jos galimybes spręsti delinkvencijos problemą.

2. Gyventojų požiūris į nepilnamečių delinkvenciją didžia dalimi suformuotas žiniasklaidos ir grindžiamas stereotipine informacija. Dauguma gyventojų apie delinkvenciją sužino iš žiniasklaidos. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad palyginti su 2006 m., padidėjo asmeninės patirties, kaip pagrindinio informacijos šaltinio apie nepilnamečių problemas, svarba.

3. Palyginti gyventojų ir policijos pareigūnų požiūrį į nepilnamečių delinkvenciją, jos prevenciją ir kontrolę išryškėjo keletas esminių skirtumų. Vertindami bausmių griežtinimą, įkalinimo įstaigų veiksmingumą ir nepilnamečių galimybę grįžti prie visuotinai priimtinių normų laikymosi gyventojai, palyginti su policijos pareigūnais, yra mažiau kategoriški.

4. Dauguma policijos pareigūnų turi reikalų tik su tais delinkventais (tikėtina, turinčiais didžiausią nusikalstamą patirtį), kurie pateko į kriminalinės justicijos sistemą. Darytina prielaida, kad ši aplinkybė turėjo įtakos policijos pareigūnų neigiamam požiūriui į nepilnamečius. Viena vertus, pareigūnai suvokia, kad delinkvencijos problemos neįmanoma išspręsti vien tik kriminalinės justicijos galimybėmis, antra vertus, labiau nei gyventojai jie tiki laisvės atėmimo bausmės veiksmingumu ir labiau linkę palaikyti bausmių griežtinimo politiką.

Literatūra

1. Cohen, S. *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London: MacGibbon & Kee, 1980.
2. Dobryninas, A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.
3. Dobryninas, A. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
4. Dobryninas, A.; Gaidys, V. *Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą*. Vilnius: Petro ofsetas, 2004.
5. Gavėnaitė, A. Delinkvencijos raiška neformaliose jaunimo grupėse. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2003 (2): 103–118.
6. Klinger, D. *Negotiating Order in Patrol Work: An Ecological Theory of Police Response to Deviance*. *Criminology*. 1997 (35): 277–307.
7. Kowalski, M.; Caputo, T. *Recidivism in Youth Court: An Examination of the Impact of Age, Gender, and Prior Record*. *Canadian Journal of Criminology*. 1999 (41): 57–85.
8. Matza, D. *Delinquency and Drift*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 1990.
9. Nepilnamečių justicijos programa [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-21]. <http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/nepilnameciu%20just%20progr.htm>.
10. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Vilnius: Statistikos departamentas, 2008.
11. Reisig, M.; McCluskey, J. *Suspect Disrespect toward the Police*. *Justice Quarterly*. 2004 (21): 241–269.
12. Roberts, J.; Hough, M. *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Glasgow: Open University Press, 2007.
13. Schulenberg, J. *The Social Context of Police Discretion with Young Offenders: An Ecological Analysis*. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 2003 (45): 127–136.
14. Schutz, A. *The well-informed citizen*. Schutz, Alfred. *Collected Papers. II: Studies in Social Theory*. Marinus Huijoff / The Hague, 1976.
15. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. Vilnius: Garnelis, 2000.
16. Vileikienė, E. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2000 (3-4): 82–97.
17. Vileikienė, E. Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2005 (2): 100–117.
18. Vileikienė, E. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius: JTVP, NPLC, 2007.
19. Zdanevičius, A. *Ekspertai kaip viešosios politikos formavimo agentai: kriminologinis išmanymas ir nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje*. *Politologija*. 2002 (2): 91–104.
20. Кернер, Х. Ю. *Криминология: Словарь-Справочник*. Москва: Норма, 1998.

THE ATTITUDE OF LITHUANIAN RESIDENTS AND POLICE OFFICERS TOWARDS JUVENILE DELINQUENTS

Dr. Eglė Vileikienė

Mykolas Romeris University

Summary

This article presents a comparative analysis of the attitude of Lithuanian residents and police officers towards juvenile delinquents by using the results of surveys carried out by the author. In 2006–2008 upon the request of the Ministry of Interior, a study was carried out on the attitude of Lithuanian residents and experts of criminal justice (police officers) towards juvenile delinquents' problems, their prevention and control. The research and conclusions set out in this article are relevant for criminal justice institutions, non-government organizations and other institutions dealing with delinquents. The research data showed different opinions of both surveyed groups regarding juvenile delinquency and its prevention and control. In comparison with police officers, residents have a less categorical attitude towards stricter punishment, the effectiveness of punishment institutions and the possibility of delinquents return to conventional behaviour.

Keywords: delinquency, juvenile delinquents, police officers, criminal justice, prevention and control of juvenile delinquency.